

Eyüp Şahin*

Trabzon Vilayetinin Sosyo-Ekonomik Yapılanmasının 1914 Yılı Özel İdare Bütçesindeki Yansımaları

Trabzon, İstanbul'un fethinin ardından aynı fatih tarafından fethedildikten sonra o kutsal şehirle birlikte Türk Milletine ebedi yurt oldu. Trabzon'un, 1461 yılı itibariyle Türk'e yurt olmayı sonuza kadar sürdüreceğinin aksine bir düşünceyi hayale getirmek dahi kabul edilemez. Trabzonluluğa bu pencereden bakıldığında; "Bir Tutkudur Trabzon" demek pek abartılı olmasa gerektir. Türk'lere yurt olmasıyla başlayan sevilme derecesi, günümüz itibariyle karasevdaya dönüşmüştür. Bu öyle bir sevda ki, ilk günkü duygu yoğunluğundan hiçbir şey kaybetmeden nesiller aracılığıyla günümüze kadar ulaşmıştır. Trabzon'u sevmeyen Trabzonlu, hakiki Trabzonlu değildir.

Eyaletten vilayete uzanan süreçteki Trabzon vilayetinin 1868 yılı itibarıyla sınırları; doğuda Acaristan¹, güneyde Gümüşhane ve Niksar, batıda Alaçam'a dayanıyordu.² Sırtını Doğu Karadeniz dağlarına yaslayan Trabzon Vilayetinin etekleri Karadeniz'in se-

---

* Merkez Emniyet Müdürü, Türk Polis Tarihini Araştırma Merkezi Başkanı, e-mail: sahineyup61@gmail.com.

¹ Bugün Gürcistan sınırları içinde kalan özerk Acara Cumhuriyetidir.

² Hicri 1285 yılına ait Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye, Sayfa 184, Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet-1868.

rin suları tarafından yıllarca okşandı. Böylesine mutlu bir ortamda kendisini sevenlerle birlikte gelişerek hayat sürdüren Trabzon Vilayeti, 1912 yılında Merkez, Lazistan ve Gümüşhane sancakları olmak üzere 2012 köy, 21 nahiye ve 14 kazadan oluşuyordu.³

1914 YILI ÖNCESİNDE TRABZON VİLAYETİ

Eğitimin Beşiği Konumundaki Şehzadeler Şehri Trabzon

Trabzon Eyaleti/Vilayeti Türklere yurt olduktan sonra; Şehzadelerin eğitilerek devlet yönetme becerisi kazandıkları İmparatorluğun ilim merkezlerinden birisi olma bahtiyarlığına da kavuştu. Türk-İslam şehri olarak yeniden doğmasıyla birlikte kazandığı şehzade şehri olmanın önemine binaen daha sonraki süreçte eğitim ve öğretim şehri olma ayrıcalığını sürdürdü. Bundan dolayı ülke için önemli şahsiyetler yetiştirme bahtiyarlığına sahip oldu.

1909 tarihli Osmanlı devlet salnamesine⁴ bakıldığında; o tarihteki toplam nüfusu 1.071. 477 olan Trabzon Vilâyetinin orta öğretimdeki öğrenci sayısının 106.408 olduğu görülmektedir.⁵ Buna göre, mevcut nüfusun %10,06'sının ilk ve orta eğitim kurumlarında eğitim ve öğretimde olduğunu söylemek mümkündür. Aynı bakış açısıyla bir değerlendirme yapıldığında da; okuma-yazma oranının ve eğitilmiş insan sayısının her yıl genel nüfusun %1,06'sı oranında arttığı söylenebilir. Bahse konu dönemde ilkokul olarak, 229 genel ilkokul (Devlet Okulu), 85 özel ilkokul olmak üzere toplam 314 ilkokul bulunuyordu. Bu okullarda verilen eğitim ve öğretimin aksatılmadan yürütülmesi için de devlet ilkokullarında 2844 erkek öğretmen, 26 bayan öğretmen, özel ilkokullarda ise, 102 erkek öğretmen ile 4 bayan öğretmen olmak üzere toplam 386 erkek öğretmen ve 30 bayan öğretmen görev yapıyordu. Bu okullarda ise, toplam 21 940 öğrenci öğrenim görmekteydi.⁶

Hicret ve Mücadele Şehri Trabzon

Osmanlı Devletinin, asırlarca mücadele ettiği Çarlık Rusya'sıyla ayrı saflarda Birinci Dünya Savaşına katılması sonucu, ebedi

³ Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye, Selanik Mat., Dersaadet-1912.

⁴ Yıllık, Devlet Yılığ.

⁵ Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye, (Salname-i Maarif), Sayfa 710, Matbaa-i Amire, Dersadet-1909.

⁶ 1329-1330 Senesine Mahsus Maarif-i Umumiye İhsaiyyat Mecmuası, Haritalı Olarak İkinci Baskı, Matbaa-i Amire, İstanbul-1920.

düşman konumundaki bu ülkeyle sonu gelmeyecek gibi görünen bir savaş başladı. Karadeniz'de bulunan Rus donanması 17 Kasım 1914 ve 08-11 Şubat 1915 tarihlerinde Trabzon'u bombaladılar.⁷ Bu bombardımanlar sonucunda; ekonomisi zayıf olan Trabzon şehrinin ekonomisi iflas noktasına geldi. Rus ordularının Kafkaslardan Anadolu'ya girmesi, seferberliğin ilan edilmesi ve Rus korkusuyla doğudan itibaren batıya doğru başlayan hicret sonucu boşalmaya başlayan Trabzon, işgalle birlikte öz değerlerini büyük oranda kaybetti.

İşgal Altındaki Şehir Trabzon

Trabzon Vilâyeti, doğudan karayoluyla gelen Rus birlikleri tarafından 18 Nisan 1916 tarihinde istila edildi. Bu istila, Trabzon'un 'Türk Yurdu' olarak tescilinden sonra Müslüman Türklere en acı günleri yaşattı. Rusların gelişiyle birlikte şımaran ve kendilerine karşı her zaman adil ve haklarına saygılı olan Türk Milletine karşı zulme kadar varan hareketlerde bulunan Rum ve Ermenilerin kin ve nefretinden kaçan Trabzon halkı, kurtuluşu hicrette gördüğünden dolaydır ki, Ordu'ya doğru yola çıktı. Doğu Karadeniz'le birlikte şehir halkı adeta 'Muhacir' oldu yollara düştü.

Doğu Karadeniz halkıyla birlikte yarısına yakını hicret eden Trabzon halkının gidenleri gibi kalanları da açlık ve yoksulluğun pençesinde çok büyük zararlar gördü.⁸ Her şeye rağmen hicret

⁷ Bir Tutkudur Trabzon, Yapı Kredi Yayınları, ISBN 975-363-779-9, Sayfa 11, İstanbul-1997.

⁸ Rus işgali sonucunda azgınlaşan yerli Rum ve Ermenilerin bu toprakların asil evlatlarına yaptığı zulmün haddi hesabı yoktur. Böylesine zulme dayanan olayları hatırlamak ve yazma konusunda pek istekli olmayan insanımızdan dolayı yapılan zulmün hakiki boyutu hakkında yeterli bilgi sahibi değiliz. Benim babam da 6 yaşında olduğu halde annesi ve iki kız kardeşiyle bu zulmü yaşamamak için yerini yurdunu bırakarak batıya doğru hicret etti. Hatıralarını anlatan babam göçme olayını "hicret" olarak adlandırır. Babasının 1914 yılında ilan edilen seferberlik çağrısına uyarak askere gitmesinden sonra annesi ve iki ablasıyla baş başa kalan bu insanlar "Moskof" olarak adlandırılan düşman kuvvetlerinin zulmünden kaçmalarına karşılık, aslında bilmeden asırlarca yan yana yaşadıkları yerli Rum ve Ermenilerin zulmünden kaçtıklarının farkında değillerdi. Batıya, Giresun-Ordu istikametine giden muhacir topluluklarına Karadeniz'de bulunan Yunan savaş gemilerinden açılan top ateşi sonucunda masum insanlar ölüyor ve yaralanıyordu. Açlık, susuzluk ve kış şartlarının kar-

etmeyerek kalanlar, mücadeleyi bırakmadılar. Topraklarını istila eden Rus birliklerine ve onların yerli işbirlikçilerine karşı mücadelesini sürdürdüler. Dağlık bölgelerde bulunan yerleşim yerlerine düşman güçlerinin girmesine engel olmalarının yanında, sahilde bulunan Rus birliklerine saldırarak büyük zararlar verdiler. Hiç durmadan saldırdılar, düşmana rahat vermediler. Sonsuz bir arzuya istedikleri tek şey; tutkuyla bağlandıkları Trabzon'larını geri almak ve bağımsızlığını daim kılmaktı.

Hürriyeti Doyasıya Yaşayan Şehir Trabzon

Çok geçmeden bu arzularına ulaştılar. Trabzon halkına onulmaz acılar veren bu kara günler uzun sürmedi. Trabzon, Rusya'da meydana gelen bolşevik ihtilalinden sonra 24 Şubat 1916 yılında Rus işgalinden kurtuldu.⁹ Ancak gidenlerin yarısı bile Trabzon'a dönmedi/dönemedi. Rus işgalinin kısa sürmesine karşılık, Trabzon'un nüfus yapısı üzerinde büyük bir tahribat yaptı.

TRABZON VİLAYETİNİN 1914 YILI SOSYAL YAPISI

Avrupa'da uygulanmaya başlanan ve Osmanlı İmparatorluğunun da benimsediği yönetimde yeniden yapılandırma hareketleri doğrultusunda oluşturulan vilayet, bağımsız liva ve bunlara bağlı kaza ve nahiye şeklindeki mülki yapılanma biçimi hayata geçirildi. Bu yeniden yapılanma ilkelerini uygulamaya koyma gayesiyle kanunlaştırılan 'Kanuni Esasi' doğrultusunda yepyeni bir yapılanmaya gidildi. Yeniden yapılandırma sonucunda vilayet olan Trabzon Ordu-Gümüşhane-Rize arasındaki bir alanı kaplıyordu. Kanuni Esasinin 109'uncu maddesinde "*Vilayet ve liva ve kaza merkezlerinde olan idare meclisleri ile senede bir defa merkez*

şî konulmaz engelleri karşısında güçsüz düşen hemşerilerimizin bir kısmı ilk durak yeri olan Ordu iline varmadan yolda öldü. Orduya varanlar, canlarını ve ırzlarını Ruslardan ve onların desteğiyle azgınlaşan Rum ve Ermenilerin elinden kurtarmış olmalarına karşılık, açlığın kollarına bırakmamakta başarılı olamadılar. Rize, Trabzon ve Giresun halkı hayatlarında böylesine bir zulüm yaşamadılar. O insanların manevi hatırasını yaşatmak üzere çıkış mevkilerine ve ilk durakladıkları mevkilere birer hatıra abidesinin dikilmesinde günümüz nesli için büyük yararlar vardır. Bu olay bir soykırım olmamakla beraber, planlı bir etnik temizlik girişimidir. Bunun gelecek nesiller için canlı tutulmasında küçümsenemeyecek yararlar vardır.

⁹ Bir Tutkudur Trabzon, a.g.e. Sayfa 11.

vilayette içtima eden meclis-i umumi azasının suret-i ihtihabı bir kanun-i mahsusa ile tevsi olunacaktır" denilmek suretiyle mülki yönetimde ihtiyaç duyulan yönetim ve de-netim birimlerinin kuruluşunun yapılması hükmüne varılmıştır. Aynı kanununun 110'uncu maddesinde ise; "*Vilayât mecâlis-i umumiyesinin*¹⁰ *vezâifi, yapılacak kanun-ı mahsusunda*¹¹ *beyan olunacağı veçhile turuk ü maabir*¹² *tanzimi ve itibar sandıklarının teşkili ve sanayi ve ticaret ve filahatın teştili gibi umur-ı nafıaya*¹³ *müteallik mevad hakkında ve umuma ait maarif ve terbiyenin intişarı yolunda müzakerata şamil olmakla beraber tekâlif ve mürettebatı emiriyenin suret-i tevzii ve istihsalinde ve muamelat-ı sairede kavanin ve nizamat-ı mevzua ahkâmına muhalif gördükleri ahvalin müteallik olduğu makam ve mevkilere tebliğiyle tashih ve salahı zımında arz-ı iştika etmek selahiyetini dahi muhtevi olacaktır*" denilmek suretiyle illerde oluşturulması planlanan İl Genel Meclislerinin yüklenecekleri görevlerin özel kanunla düzenleneceği vurgulanarak genelde ne ile yükümlü kılınacakları da düzenlenmiştir.

Kanun-i Esasinin genel hatlarını çizdiği il genel meclislerinin görevleri; *il dâhilindeki her türlü ulaşım yollarının düzenlenmesi, itibar sandıklarının oluşturulması, sanayi, ticaret ve ziraatın geliştirilmesi, eğitim ve öğretimin yaygınlaştırılması hususlarını görüşme ve karara bağlama; ayrıca il dâhilinde alınan ulusal ve yerel vergilerin tahakkuk ve tahsiliyle diğer bazı hususlarda gördükleri aykırılıkları ilgili makamlara iletme ve bu yanlışlıkların düzeltilmesi doğrultusunda şikâyetle bulunma hakkına sahip olma*, şeklinde düzenlenmiş ve işleyişi Avrupai tarzda yeniden yapılandırılmıştır.¹⁴

Kanun-i Esasi doğrultusunda Avrupai tarzda çıkarılan İdare-i Umumiye-i Vilayât Kanununun 1'inci maddesiyle ilin genel ida-

¹⁰ İl Genel Meclisi.

¹¹ Özel Kanun

¹² Yollar ve Geçitler.

¹³ Bayındırhık İşleri.

¹⁴ 19.Yüzyılın Son Yarısında Trabzon Vilayeti, Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil Edebiyat Sempozyumu, Sayfa 193, 2'nci Cilt, Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları:12, ISBN 975-585-275-1 Trabzon-2002.

resinin başı olarak valiye görev verilmiştir. Aynı kanunun 3'üncü maddesiyle de, "*mülki yapılanmada ki herhangi bir değişikliğin atanmış bir görevlinin başkan olduğu seçilmiş meclisin bu konudaki kararının Dâhiliye Nezaretinin uygun görmesi ve Padişahın irade-i seniyesiyle hüküm arz edeceği*" beyan edilmiştir.

Yine aynı kanunun 67'inci maddesi ayarınca, İl İdare Meclisi, mevcut kanunla kurulan İl Genel Meclisi ile İl Encümeninin görevleri arasında sayılan işlere müdahale edemiyordu. Sadece, sancak ve kazaların idare meclislerinden çıkan kararları ikinci dereceden inceleyebileceği hükme bağlanmıştı. İl İdare Meclisinin vereceği kararlarının incelenme yeri olarak da Şurayı Devlet (Danıştay) gösterilmişti.

Atanmış valinin başkanlığındaki yerelden seçilmiş üyelerden oluşan İl Genel Meclisinde yapılan ilk toplantıda, mevcut üyelerin arasından oluşturulacak komisyonlar için üye seçimi yapıyordu.¹⁵ "*... aza-i mevcudenin encümenlere tevzii ve umur-ı idare, belediyye, ziraat namıyla bir ve maarif, evkaf ve nafia namlarıyla bir ikinci encümen teşkiline karar-gir olunduktan sonra...*" hükmü doğrultusunda, idari işler, belediye ve ziraat adıyla bir; eğitim, vakıf ve bayındırlık adıyla bir olmak üzere iki komisyon kurulabiliyordu.¹⁶

1914 YILI ÖZEL İDARE BÜTÇESİNDEKİ EKONOMİK YANSIMALAR

1914 yılında Trabzon Vilayeti adına faaliyet yürüten İl Genel Meclisi, vilayet dâhilindeki sancak ve kazalardan seçilen 35 üyeden oluşuyordu.¹⁷ Seçimle oluşturulan 'Genel Meclis', komisyonlara ayrılarak 'İl Özel İdare' bütçesini oluşturmanın yanında; "İllerin Genel İdaresi Hakkındaki Kanun" hükümleriyle kendilerine yüklenen diğer görevleri de yerine getiriyordu.¹⁸ İl Özel İdare

¹⁵ Hüdavendigâr (Bursa) Vilayeti Meclis-i Umumisinin 1910 yılı kararları, 166 Sayfa, sayfa: 2, Matbaa-i Osmaniyye, Dersaadet-1913.

¹⁶ Hüdavendigâr (Bursa) Vilayeti Meclis-i Umumisinin 1910 yılı kararları, sayfa: 2.

¹⁷ Babiâli Dâhiliye Nezareti Umur-ı Mahalliye ve Vilâyât-ı Mecmu-i Seneviyesi, sayfa: 225.

¹⁸ Babiâli Dâhiliye Nezareti Umur-ı Mahalliye ve Vilâyât-ı Mecmu-i Seneviyesi, sayfa: 226-227.

bütçeleri, merkezi hükümet tarafından öngörülen kanun, tüzük, yönetmelik ve kararlar doğrultusunda yapılandırılıyordu. Trabzon vilayetinin 1914 yılı Özel İdare Bütçesi, merkezden gönderilen toplam 60 mevzuat doğrultusunda oluşturulmuştu.¹⁹

Merkezi hükümet tarafından yayınlanan mevzuat doğrultusunda oluşturulan İl Özel İdare bütçesi, İl Genel Meclisi tarafından hazırlanan uygulama talimatnamesindeki, "*İşbu Nizamname ile kararlaştırılan gelirden başka il adına ve hesabına hiçbir teklifin düzenlenip dağıtılması ve tahsili uygun olmayıp Nizamname ile verilen izin dışında her ne ad ve suretle vilayet hesabına düzenleme ve vergi tahsili teklifi hakkında emir verenler Genel Muhasebe Kanununun 17'nci maddesine göre sorumludurlar*" hükmü doğrultusunda yürürlüğe konulmuştu.²⁰ Aynı talimatnamenin 6'ncı maddesinin, "*Gerktiğinde, mali sene içinde ödenmek ve miktarı 2.000.000 kuruşu geçmemek üzere geçici avans anlaşmasına ve cari hesapların açılmasına vilayet yönetimi yetkilidir*" amir hükmüyle vilayet adına borçlanmanın miktar ve şekliyle birlikte yetkili makam da tespit edilmişti.

Trabzon vilayetinin 1914 yılındaki Özel İdare Bütçesi gelir-gider açısından incelendiğinde; 16.576.362 kuruşluk gelirin karşılık 15.296.315 kuruşluk giderinin olduğu görülmektedir.²¹ Bu dönemdeki gelir-gider arasındaki fark, 1.280.047 kuruş olmuştur. Bu veriler doğrultusunda yapılacak bir değerlendirme yapıldığında; merkezden gönderilen vergi ve katılım payları ile yerel unsurlardan elde edilen vergi, kâr payı ve sair yıllık gelirin % 92'sinin yine vilayetin bayındırlık, eğitim, ziraat ve sağlık gibi ihtiyaçlarının giderilmesi için harcandığı, % 8'inin tasarruf edilerek bir sonraki bütçeye aktarıldığı ortaya çıkar.²²

Söz konusu bütçenin yıllık 16.576.362 kuruşluk gelirinin 6.821.156 kuruşu zirai gelirlere, 8.621.483 kuruşu yol ve geçitlerden elde edilen gelirlere, 710.343 kuruşu gümrük vergileri, 421.880

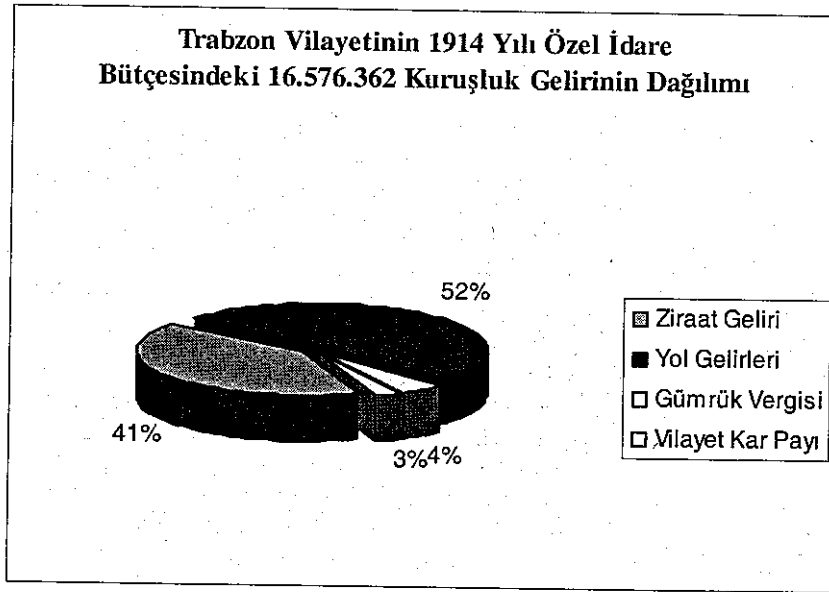
¹⁹ Babıâli Dâhiliye Nezareti Umur-ı Mahalliye ve Vilâyât-ı Mecmu-i Seneviyesi, sayfa: 229-233.

²⁰ Babıâli Dâhiliye Nezareti Umur-ı Mahalliye ve Vilâyât-ı Mecmu-i Seneviyesi, sayfa: 226.

²¹ Babıâli Dâhiliye Nezareti Umur-ı Mahalliye ve Vilâyât-ı Mecmu-i Seneviyesi, sayfa: 236.

²² Babıâli Dahiliye Nezareti Umur-ı Mahalliye ve Vilâyât-ı Mecmu-i Seneviyesi, sayfa: 228.

kuruşu ise vilayet kâr payından oluşuyordu.²³ Vilayet Özel İdare Bütçesi oluşturulmasında yol gösterici ve düzenleyici mevzuat incelendiğinde; ülkenin çeşitli yerlerinde genele yönelik faaliyet gösteren şirketlerin yıllık hâsılatından, bu şirketlerin gelirine katkıda bulunan illerin yerel bütçesine merkezi hükümetçe yapılan mukavelename doğrultusunda ödenek aktarılıyordu.

1914 Yılı Özel İdare Bütçesinin Gelir Dağılımını Gösterir Grafik

Trabzon Vilayetinin halkı, genelde deniz taşımacılığının yanında deniz ürünü istihsalıyla öne çıkıyordu. Vilayetin sahip olduğu liman vasıtasıyla yük ve yolcu taşıyan gemilerin İstanbul-Haydarpaşa ve İzmir limanına sağladıkları gelir sebebiyle Trabzon vilayeti Özel İdare Bütçesine gelirden belirli bir pay aktarılıyordu. Bu gelir aktarımı 1914 yılı için 421.880 kuruş olarak tahakkuk ettirilmişti.²⁴ Aynı şekilde, ilgili vilayetler için ülkenin genelinde faaliyet gösteren demiryolu işletmeleriyle benzeri kuruluş gelirlerinden aktarma yapıldığı da görülmüyordu.²⁵ Böylelikle yerel yö-

²³ Babıâli Dâhiliye Nezareti Umur-ı Mahalliye ve Vilâyât-ı Mecmu-i Seneviyesi, sayfa: 236-237.

²⁴ Babıâli Dahiliye Nezareti Umur-ı Mahalliye ve Vilayat Mecmu-i Seneviyesi, sayfa: 236-237.

²⁵ Babıâli Dâhiliye Nezareti Umur-ı Mahalliye ve Vilâyât-ı Mecmu-i Seneviyesi sayfa: 237.

netimlere merkezi bütçeye sağladıkları kârlılık oranında kar payı aktarılıyordu.

Gider	Miktarı
İl Genel Meclisi Giderleri	162.000
Özel İdare Memurları Maaşı	202.200
Çeşitli Giderler	68.500
Memur Maaşları	469.800
İnşaat ve Tamirat Giderleri	4.469.282
Çeşitli Harcamalar	456.000
Maarif Müfettişleri Maaşı	97.800
İkinci Öğretim	712.800
İlköğretim Yüksek Kısmı	854.836
İlköğretim İlk Kısmı	987.870
Öğretmen Okulu	566.200
Müslim-Gayri Müslim Özel Okulları	67.626
Genel Okulların Masrafı	1.367.130
Çiftlik Mektebi	247.300
Numune Tarlası (Deneme Tarlası)	185.400
Ziraat Aletleri Deposu	249.691
Sanayi Okulu	858.500
Vilayet Matbaası	147.200
Hastane	300.000
Yetimhane	*
Sağlık İşleri	281.200
Ziraat Bankası Aidatı	1.958.820
Tahsilat Giderleri	156.160
Vilayet Emlak Giderleri	100.000
Mahkeme Masrafları	5.000
Ödeme Açığı	5.000
Bilinmeyen Masraflar	300.000
Jandarma Sandığı Aidatı	20.000
TOPLAM	15.296.315

Trabzon Vilayeti Özel İdare Bütçesinin 1914 Yılı Gider Cetveli

Özel İdare Bütçesinde 1914 yılı harcamaları için tamirat ve inşaat gideri olarak ayrılan 4.469.282 kuruşluk harcama karşılığında aynı yıl içinde yol, köprü ve geçitlerden 8.621.483 kuruşluk gelir elde edilmiştir. Yapılan harcamaların; geçit, köprü ve yol geçiş ücreti olarak geri dönmesiyle yapılan yatırımların % 51'8 oranında gelir olarak geri dönmüştür. Kalan 4.152.201 kuruşluk gelirin, başka yatırımlar için kullanıldığı da bir başka gerçektir.²⁶ Trabzon Vilayeti 1914 yılı Özel İdare Bütçesinde öngörülen 15.296.315 kuruşluk harcama, harcama kalemlerinin önemi bağlamında değerlendirildiğinde; inşaat, tamir, eğitim-öğretim, ziraat ve imar giderlerinin diğer hizmetlere göre fazla olduğu görülmek-

²⁶ Babıali Dahiliye Nezareti Umur-ı Mahalliye ve Vilâyât-ı Mecmu-i Seneviyesi sayfa: 233.

tedir.²⁷ Aynı bağlamda yapılacak objektif bir değerlendirme sonucunda; 1914 yılı itibariyle oluşturulan Trabzon Vilâyeti Özel İdare Bütçesinde öngörülen toplam 15.295.315 kuruşluk bütçe yatırım harcamalarından bayındırlık hizmetine ayrılan 4.469.282 kuruşluk tahsisatın genel harcamaların % 29'2'sini oluşturduğu görülür. Bu netice göz önüne alındığında, zamanın İl Genel Meclisi üyeleriyle yerel yöneticilerinin ilin genelinde bayındırlık işlerine verdiği önemi açık ve net olarak görmek mümkündür.²⁸

HARCAMALAR	TUTARI KURUŞ
Vilayet Özel İdare Memurları ile Genel Meclis Üyeleri Maaşı	432.700
Turuk ü Muabir (Yollar ve Geçitler)	5.395.082
Maarif İşleri	4.654.262
Sağlık, Hayvancılık ve Ziraat Giderleri	1.688.091
Hayır ve Sağlık İşleri	581.200
Muhtelif Masraflar	2.524.980
Borçlanmalar	20.000
TOPLAM	15.296.315

Trabzon Vilayeti Özel İdare Bütçesinin 1914 Yılı Harcamalarını Gösteren Cetvel

1914 yılı İl Özel İdare Bütçesinin gelir ve giderlerinin hesabı ile yatırımların planlanmasında ihtiyaç duyulan bütçenin oluşturulması için, merkezi hükümetçe oluşturulan vergilerden yerel bütçe için ayrılan gelirlerin yanında, il dâhilinde elde edilen özel gelirlerin yanında, devletin genel bütçesinden vilayetlere ayrılan paydan oluştuğu görülmektedir.²⁹

1914 yılı vilayet Özel İdare Bütçe harcama kalemleri için ayrılan 15.296.315 kuruştan, eğitim-öğretimin geliştirilmesi doğrultusunda ayrılan 5.086.961 kuruşluk harcama; İl yöneticilerinin, Genel Meclisin önderliğinde eğitim-öğretimin geliştirilmesi hususuna verdiği önemi açıkça gösterir.³⁰ 1914 senesi Vilâyet Özel İ-

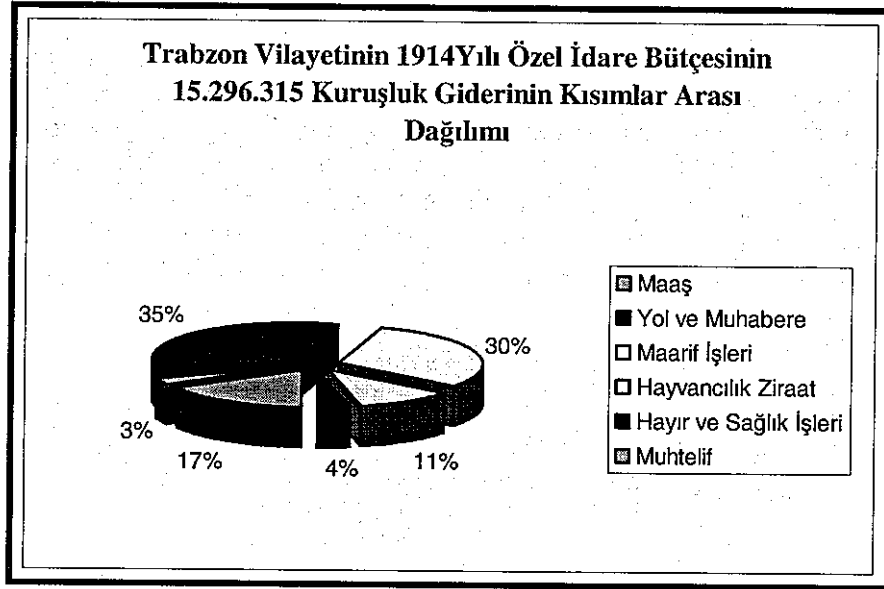
²⁷ Babıâli Dâhiliye Nezareti Umur-ı Mahalliye ve Vilâyât-ı Mecmu-i Seneviyesi sayfa: 238-239.

²⁸ Babıâli Dâhiliye Nezareti Umur-ı Mahalliye ve Vilâyât-ı Mecmu-i Seneviyesi sayfa: 228.

²⁹ Babıâli Dâhiliye Nezareti Umur-ı Mahalliye ve Vilâyât-ı Mecmu-i Seneviyesi, sayfa: 229.

³⁰ Babıâli Dâhiliye Nezareti Umur-ı Mahalliye ve Vilâyât-ı Mecmu-i Seneviyesi, sayfa: 230.

dare Bütçesinden eğitim-öğretim faaliyetine ayrılan ödeneğin, harcamaların % 33,2'sini oluşturduğu görülmektedir.

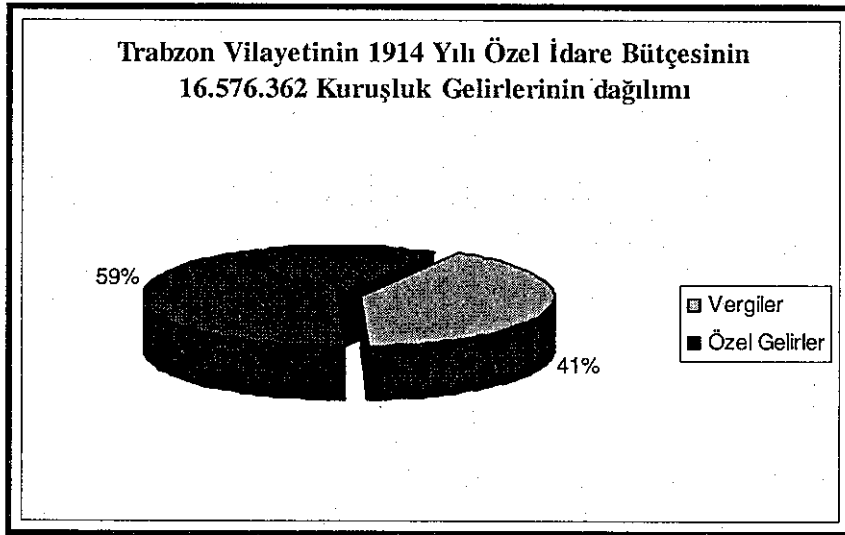
1914 Yılı Özel İdare Bütçesi Giderlerini Gösterir Grafik

Yaşanan bütün olumsuzluklara rağmen, bayındırlık, eğitim, ziraat ve sağlık alanında başarılı yatırımları öngören bir yerel bütçeyi ortaya koyma başarısını gösteren günün yöneticilerini rahmetle ve minnetle anmamak büyük bir vefasızlık örneği olur. Bütçenin uygulama döneminde Rus donanması tarafından defalarca bombalanan Trabzon'da bugün dahi alkışlanacak yatırım ve hizmetleri hayata geçirmenin basite alınmaması gerektir. Bu başarı, yerel yöneticilerin -bilhassa seçilmişlerin- bütün imkânları kullanarak bağlı oldukları topraklara verebilecekleri hizmetlerin nelerine varacağını göstermesi açısından önemi büyüktür.

1915 yılı bütçesinin hazırlıkları sırasında 1914 bütçesini irdeleme ve değerlendirme gayesiyle yapılan konuşmalarda, yerel yönetim uygulamasıyla oluşan faydalar dile getirilmiştir.³¹ 1914 yılı bütçesinin oluşturulmasında öngörülen tüm yatırımların dayanağında, uygun yere uygun yatırım teorisi öne çıkarılmıştır. Trabzon vilayetinin 1914 yılı Özel İdare Bütçesi bu açıdan değerlendiril-

³¹ Babıâli Dâhiliye Nezareti Umur-ı Mahalliye ve Vilâyât-ı Mecmu-i Seneviyesi, sayfa: 232.

diğinde, arazisinin uygun oluşundan dolayı Ziraat Mektebi Ordu'da açılmış, uygulama çiftliği de aynı sebeplerle aynı yerde tesis edilmiştir. Buna karşılık, hayvancılığın gelişmesine uygun olan Gümüşhane sancağı ile bağlı kazaları konumundaki Şiran ve Kelkit'te hayvancılığın gelişimi için uygun damızlık hayvanlar ile kümes hayvanları ve yumurtaları dağıtılmıştır.³² Ziraat ve hayvancılığın gelişimine katkı sağlamak gayesiyle Avrupa'ya öğrenci gönderilmesine karar verilmiş ve bu karar uygulamaya konulmuştur.³³ Aynı şekilde ziraatta verimin artırılması gayesiyle kimyevi gübre getirtilerek çiftçinin hizmetine sunulmuştur.³⁴ Bunun yanında, ziraat ve hayvancılığın teşvik edildiği yörelerde çiftçinin ihtiyacını karşılamak üzere yeterli miktarda ziraat teknisyeni görevlendirilmiştir.³⁵

1914 Yılı Özel İdare Bütçesi Giderlerini Gösterir Grafik

³² Babıâli Dâhiliye Nezareti Umur-ı Mahalliye ve Vilâyât-ı Mecmu-i Seneviyesi, sayfa: 232.

³³ Babıâli Dâhiliye Nezareti Umur-ı Mahalliye ve Vilâyât-ı Mecmu-i Seneviyesi, sayfa: 233.

³⁴ Babıâli Dâhiliye Nezareti Umur-ı Mahalliye ve Vilâyât-ı Mecmu-i Seneviyesi, sayfa: 234.

³⁵ Babıâli Dâhiliye Nezareti Umur-ı Mahalliye ve Vilâyât-ı Mecmu-i Seneviyesi, sayfa: 246.

Ziraatın gelişmesine gereken önemi veren vilayet yöneticileri, sanayideki gelişmeye duyarsız kalmamışlardır. Yerel ihtiyaçların, yereldeki tesislerden karşılanması için gerekli girişimlerde bulunmuşlardır. Bu sebeple sanayi bölgesi olarak ayrılan Trabzon merkez sancağına bağlı Değirmendere mevkiinde bir sanayi o-kulunun açılması, ülkedeki fenni gelişimi yansıtmaya için pavyon tarzında hastane inşası öngörülmüş ve bu öngörü uygulanmaya konulmuştur.³⁶

SONUÇ

Bütün yokluklara karşılık oluşturulan bütçe ve bütçe uygulama nizamnamesi doğrultusunda hedeflenen yatırım ve hizmetleri halkına sunmaya çalışan Vilayet Özel İdare Yönetimi ve Vilayet Genel Meclisi üyeleri bu doğrultuda insanüstü bir gayret göstermişlerdir. Ne yazık ki, bu güç gösterisi Rus istilasıyla kesintiye uğramış, sonuç itibarıyla bu istila, Ordu il sınırlarına kadar işgal edilen Karadeniz topraklarıyla Trabzon vilayeti için onulmaz yaralar açmıştır. İstila sebebiyle Hopa'dan itibaren hicret etmek zorunda kalan Karadeniz sahilinin güzel insanları, esir yaşamaktansa aç ölmeyi yeğlemiştir. Aynı gaye doğrultusunda topraklarını ve bütün mal varlığını terk etmek zorunda kalan Trabzon halkı da en yakın nokta olan Ordu ve ötesine kadar hicret etmek zorunda kalmıştır. Tasvir-i efkâr gazetesinin 11 Mayıs 1919 tarihli sayısındaki verilere göre; Trabzon'un, 1.100.624 olan nüfusunun 304.142'si hicret etmek zorunda kalmıştır. Kurtuluştan sonra hicret edenlerin 24.999'u dönüş için harekete geçmesine karşılık, 224.142'si hicret ettikleri yerlerde açlıktan öldüklerinden dolayı doğup büyüdükleri topraklara dönmeleri mümkün olamamıştır.³⁷

Böylesine zor günlerde bile eyaletten vilayete, ama günümüz bakış açısına göre yine eyalet konumundaki vilayete uzanan şanlı bir geçmişi olan Trabzon'a ve Trabzon halkına hizmet etmeyi "Halka hizmet, Hakka hizmettir" anlayışıyla yerine getiren o kahraman, cefakâr ve vefakâr insanları rahmetle anmak günümüz insanının vefa borcu olsa gerektir. Her şeye rağmen Trabzon sevgisi, bilhassa ondan uzakta olanlar için "Bir Tutkudur" demek her zaman doğru bur tespittir.

³⁶ Babıâli Dâhiliye Nezareti Umur-ı Mahalliye ve Vilâyât-ı Mecmu-i Seneviyesi, sayfa: 248.

³⁷ Trabzon Sempozyumu, sayfa: 539.